શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય ઔદીચ્ય બ્રહ્મસમાજ
૨૪મું સંમેલન (વસાઈ-ડાભડા) નું

—પ્રસાદચિહ્ન—

ગીતમંજરી

કવિ 'પ્રદીપ'નાં બાર કાવ્યો

આ પુસ્તિકાના વેચાણમાંથી ખર્ચ બાદ જતાં જે નફો રહેશે તે શ્રી 'ઔદીચ્ય-બન્ધુ' તેમજ શ્રી નથુરામ શર્મા વિદ્યાર્થીભવનના લાભાર્થ અર્ધોઅર્ધ વહેંચી દેવાનો છે. તેના બધા હક્ક-નામ શ્રી અ.ભા.ઔ.બ્રહ્મ-સમાજના મંત્રીજી આગળ રહ્યા છે.

પ્રકાશક-રામચન્દ્ર દ્વિવેદી 'પ્રદીપ'-વીલેપારલે (વેસ્ટ)

કિંમત ચાર આના

૧

[આ ગીત દ્વારા કવિ પોતાના આરાધ્ય દેવને પોતાના અભિન્ન સંબંધનું સ્મરણ કરાવે છે, અને પોતાના સમસ્ત કાવ્ય-સૌન્દર્યનું શ્રેય પોતાના આરાધ્ય દેવને જ આપે છે.]

મેરે છન્દોં કે બન્દ બન્દ મેં તુમ હો—પ્રિય, તુમ હો.
ઇન બરન બરન કે વિહગોં કા કલ કૂજન—
ક્યોં બરબસ હર લેતા હૈ જન જન કા મન?
મૈં ખોજ રહા થા ઇસ મિઠાસ કા કારન
હંસ દિયે તભી તુમ, હુઆ રહસ્યોદ્ઘાટન!
તુમ મેરે કાવ્ય-સ્વસ્તિકોં કે કુમકુમ હો!
મેરે છન્દોં કે બન્દ બન્દ મેં તુમ હો—પ્રિય, તુમ હો.

જબસે મેરે માનસ કી લહર લહર પર-
પ્રિય, તુમ હિમકર સે થિરક રહે હો સ્વરંભર,
પ્રત્યેક ઊર્મિ પર એક નઈ અલકા હૈ,
જિસ કે ગૃહ ગૃહ મેં નૂતન છબિ, નૂતન સ્વર!
તુમ મુઝ નિર્ધન કવિ કે કુબેર, સુર-દ્રુમ હો!
મેરે છન્દોં કે બન્દ બન્દ મેં તુમ હો—પ્રિય તુમ હો.

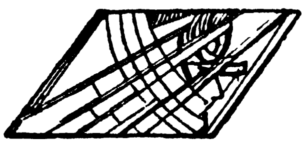
૨

[કવિએ આ ગીતમાં પોતાના આરાધ્યદેવ પ્રતિ તેના ઉપકારોને માટે કૃતજ્ઞતાની અંજલિ અર્પી છે. ગીતનાં બંને પદ વિનયપૂર્ણ ભક્તિની ભાવનાથી ઓતપ્રોત છે.]

શૂન્ય થા મેરે ઘર કા દ્વાર.
યદ્યપિ અન્ય ઉટજ-અજિરોં મેં થે ઝંકરિત સિતાર;
શૂન્ય થા મેરે ઘર કા દ્વાર.

ઘરઘર સ્વર કા સૂરજ જાગા,
સુબરન મેં રંગ મેં જગ પાગા,
પર મેરા થા સદન અભાગા,
તબ ઉદ્ધાર ગાયક, તુમને હી ગા કર મન્દ્ર મલ્હાર!
ગૂઁજાયા મેરે ઘર કા દ્વાર!

પ્રતિ નિકેત પર છબિ કે કેતન-
વિલસિત થે રસાલ-દલ-તોરન,
પર મેરા થા સદન મ્લાન-મન,
તબ તુમને કર સૃજન નવલ છન્દોં કે બન્દનવાર!
સજાયા મેરે ઘર કા દ્વાર!

૩

[પ્રત્યેક સંસારીને તેના જીવનપથ પર રોજ ને રોજ કોઈ અદૃષ્ટ શક્તિ તરફથી દિશાસૂચન મળ્યા જ કરતું હોય છે; પણ તેને સમજાતું નથી કે એ કોણ છે? એ ભાવને કવિએ આ ગાનમાં વ્યક્ત કર્યો છે.]

卐

તુમ હો કહો, કૌન?
અબ તો ખુલો, પ્રાણ મૂઁદ કર રહો યોં ન!--તુમ૦

મેરે ગગન મેં ઘિરી થી સઘન રાત,
તુમને કિરણ-તૂલિ સે રંગ દિયા પ્રાત!
મુકુલિત કિયે સ્પર્શ સે મ્લાન જલજાત
મૈં થા ચકિત, તુમ ચપલ-કર પુલક-ગાત!
કુછ મૈં ઉઠા પૂછ, તુમ હઁસ હુએ મૌન.
તુમ હો કહો, કૌન?

જીવન-ડગર પર ગયા મૈં દિશા ભૂલ
તબ એક તુમ હી રહે સંગ અનુકૂલ,
જગ સે મુઝે પ્રાપ્ત પગ પગ હુએ શૂલ
પર તુમ નિરન્તર બિછાતે રહે ફૂલ!
જબ મૈં થકા બન બહે તુમ મલય-પૌન!
તુમ હો કહો, કૌન?

તુમને નિકટ સે સુનાયા સદા ગાન,
ભ્રમ થા કિ તુમ દૂર કે દૂત અનજાન;
કતને દિનોં બાદ મુઝકો હુઆ જ્ઞાન,
મેરી પરિધિ કી તુમ્હીં હો મુખર-તાન.
ધ્વનિમય તુમ્હીંને કિયા હૈ હૃદય-ભૌન!
તુમ હો કહો, કૌન?

[આ ગીતમાં પ્રાતઃકાળના રૂપકની કલ્પના દ્વારા ભારતવર્ષની રાષ્ટ્રીય જાગૃતિનો સંકેત કરવામાં આવ્યો છે.]

દ્રુમ દ્રુમ ગૂઁજ ઉઠી શહનાઈ!
સરગમ કી નિરુપમ સ્વર-સુષમા નિખિલ પ્રાન્ત મેં છાઈ;
દ્રુમ દ્રુમ ગૂઁજ ઉઠી શહનાઈ!

છૂતે હી સ્વરોર્મિયાઁ ચંચલ
પુલક ઉઠે જલ મેં સહસ્રદલ!
છલકા અંજલિયોં સે પરિમલ;
ચિર-પ્રસુપ્ત સરસી ઉઠ બૈઠી લે મધુ કી અંગડાઈ!
દ્રુમ દ્રુમ ગૂઁજ ઉઠી શહનાઈ!

અણુઅણુ પર બિખરી અરુણાઈ,
તરુ તરુ પર નિખરી તરુણાઈ,
લજવન્તી વન-શ્રી મુસકાઈ;
મન્ત્ર-મુગ્ધ વન કા કવિ ભી, લો, લિખને લગા રુબાઈ!
દ્રુમ દ્રુમ ગૂઁજ ઉઠી શહનાઈ!

મેરી કુહુકિનિ, તુમ ભી આઓ,
અપને ઉર કી બીન બજાઓ,
સ્વર કી મન્દાકિની બહાઓ,
ગૂઁજ ઉઠે મેરી યહ સૂની જીવનકી અમરાઈ!
દ્રુમ દ્રુમ ગૂઁજ ઉઠી શહનાઈ!

૫

[કોઈ લલનાનો પ્રેમી પ્રવાસે જતી વેળા તેની વિદાય માગવા આવે છે; એ વેળા એ સ્ત્રીની કેવી મનોદશા હોય છે તેનું ચિત્ર આ પ્રણયગીતમાં આલેખાયું છે.]

આજ મત જાઓ, પ્રવાસી!
યહ મધુર રસ-પ્રાણ રાકા, મત કરો શ્રીહત અભાગી!
આજ મત જાઓ, પ્રવાસી!

યામિની છાઈ મધુરતમ,
યહ પ્રણયકા પર્વ પ્રિયતમ!
મિલન કે નિરુપમ નિમિષ મેં,
તુમ ચલે કિસ ઓર નિર્મમ?
છા રહી જ્યોત્સ્ના-નિમજ્જિત આજ મધુ કી પૂર્ણમાસી!
આજ મત જાઓ, પ્રવાસી!

કર રહા સ્મર અમર પ્રવચન,
સુન ઝૂમે જગજન મગન-મન;
ગગન કે આંગન નગન મેં
ઝર રહા અનુરાગ અમરણ!
સ્મિત વસુમતિ રસ-સની-સી, બની શશધર-વદન-દાસી!
આજ મત જાઓ પ્રવાસી!

ઓ, પ્રણય કે દિવ્ય દાની!
તુમ સુ–કવિ મૈં દેવવાની,
આજ કહદો, હમ લિખેંગે
પ્રેમ કી અનુપમ કહાની;

આજ તો સન સન સમીરણ ભી બના દેખો વિલાસી!
આજ મત જાઓ, પ્રવાસી!

જબ જગત રસ-રાસ તન્મય
સ્નેહ-સર મેં સ્નાત મધુમય,
તબ સહૃદય! ક્યોં સજ રહે હૈં
યે વિદા કે સાજ અસમય?
માન લો, કુછ ઠહર જાઓ, શાપ-સી હર લો ઉદાસી.
આજ મત જાઓ, પ્રવાસી!

ક્યા કહા! ન ઠહર સકોગે?
રુક ન ક્યા પલભર સકોગે?
મુઝ ભિખારિન કી પ્રણય મેં
ક્યા ન ઝોલી ભર સકોગે?
છોડ ચલ દોગે ભયાકુલ ક્યા મુઝે ભી નલપ્રિયા સી?
આજ મત જાઓ, પ્રવાસી!

[આ પ્રેમગીતમાં પ્રેમીના મનોગત ભાવોનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે. એમાંના પ્રેમપથને રૂપક સમજીને સાંસારિક અને પારલૌકિક બંને પ્રકારમાં ઘટાવી શકાશે.]

સ્નેહ કી યહ બાટ, રી સખિ, સ્નેહ કી યહ બાટ!
અબલ હમ, યાત્રા હમારી પરિધિહીન વિરાટ!
રી સખિ, સ્નેહ કી યહ બાટ!

પ્રાણ-સા પતવાર કમ્પિત,
પાલ જર્જર, દીપ ઝમ્પિત,
અગમ તમસાવૃત્ત નિશા ભી
પ્રબલ ઝંઝા સે પ્રકમ્પિત,
પોત હલકા ઊર્ણ, સમ્મુખ અતલ જલ કા પાટ!
રી સખિ, સ્નેહ કી યહ બાટ!

સ્વપ્ન તજ, ઉઠ જાગ રી સખિ!
ધ્વનિત સૈન્ધવ રાગ, રી સખિ!
પ્રણય કી દુઃખમય ડગર પર–
હર જગત હૈ ત્યાગ, રી સખિ!
નિયતિ ડમરૂ ડિમડિમાતી ખોલ નયન-કપાટ,
રી સખિ, સ્નેહ કી યહ બાટ!

દો ઘડી હઁસ બોલ લેં હમ,
ખેલ લેં, કલ્લોલ લેં હમ;
પ્રેમ–પાદપ કે તલે, અલિ,
દો ઘડી હિણ્ડોલ લેં હમ!

કૌન જાને દો ઘડી કા હૈ સુહાગ ઠાટ!
રી સખિ, સ્નેહ કી યહ બાટ!

આજ સખિ, મધુમાસ આયા,
નયન મેં ઉલ્લાસ છાયા,
આજ તો હમ સિક્ત કર લેં
સ્નેહ-સર મેં સ્નિગ્ધ કાયા,
અશ્રુ સે સિંચિત હમારા હો મિલન કા ઘાટ;
રી સખિ, સ્નેહ કી યહ બાટ!

મૈં મધુપ મધુમત્ત આલી
તુમ બનો મકરન્દ-પ્યાલી,
હમ મના લેં આજ અન્તિમ-
બાર જીવન મેં દિવાલી,
તુમ બનો અભિસારિકા કુહુ, ભિક્ષુ મૈં સમ્રાટ!
રી સખિ, સ્નેહ કી યહ બાટ!

દૂર જલનિધિ કા કિનારા,
દૂર અપના દેશ પ્યારા,
દૃષ્ટિ સે ઓઝલ હુઆ, સખિ,
ધ્યેય ધ્રુવ-તારા હમારા,
હમ પથિક નિર્વાણપથ કે, દૂર અપના હાટ.
રી સખિ, સ્નેહ કી યહ બાટ!

૭

[આ કાવ્યમાં કવિએ મુરલીના સ્વરૂપમાં પોતાની કાવ્યપ્રતિભાને જ આહ્‌વાન કર્યું છે.]

ૐ

મુરલિકે, છેડ સુરીલી તાન!
સુના સુના અયિ માદક–અધરે, વિશ્વ–વિમોહન ગાન!
મુરલિકે, છેડ સુરીલી તાન!

પ્રાત જગા સોઈ વિભાવરી,
ખગ-કુલને છેડી અસાવરી,
તૂ ધ્વનિ-વિરહિત પડી બાવરી!
ઉઠ અબ સત્વર, તૂ ભી સજધજ, કર લે સ્વર-સન્ધાન,
મુરલિકે, છેડ સુરીલી તાન!

ઉઠ, પ્રસુપ્તિ કી ક્રોડ છોડ રી,
યુગ યુગ કા ગુરુ મૌન તોડ રી,
ક્ષણભર અલસિત તનમરોડ રી–
અઁગડાઈ લે, રોમ રોમ સે ફૂટેં નાદ મહાન!
મુરલિકે, છેડ સુરીલી તાન!

આજ પ્રફુલ્લિત ગિરિ-ગોવર્ધન,
પુલકિત વન્શી-વટ વૃન્દાવન,
પુલકિત ગોકુલ કે વન-ઉપવન,
કાલિન્દી કે કલિત પુલિન પર ઉતરા સ્વર્ણ વિહાન!
મુરલિકે. છેડ સુરીલી તાન!

નિજ સુર મેં કોમલ સ્વર ભર ભર
રુચિર રાગિની કે વિમાન પર

વિચર વિચર રી સજની! સત્વર;
નાચ ઉઠે તવ સ્વર–લહરી પર નિયતિ પ્રકૃતિ કે પ્રાણ.
મુરલિ કે, છેડ સુરીલી તાન!

તવ સ્વર-લહરી કી મૃદુ કમ્પન
ભર દે નિખિલ સૃષ્ટિ મેં જીવન,
વ્યાકુલ કો કર દે મુકુલિત મન,
જગતી કે ઉદાસ અધરોં પર ચમકા દે મુસકાન..
મુરલિ કે, છેડ સુરીલી તાન!

સખિ, કર ઐસા સુખમય અભિનય,
સુના રાગિની મનોહર મધુમય,
નિખિલ જગત હોવે જ્યોતિર્મય;
ફિર, તન્મય હો તેરી લય મેં હોવે અન્તર્ધાન!
મુરલિ કે, છેડ સુરીલી તાન!

[આજકાલ માનવ માનવ વચ્ચે જે પરસ્પર તિરસ્કાર અને ઘૃણાનો ભાવ પ્રસરતો જાય છે તેના પ્રત્યે કવિએ આ ગીતમાં વિદ્રોહ પ્રકટ કર્યો છે.]

જન જન મેં છાયા તિરસ્કાર.
હે આર્ય! જગત કા દૃષ્ટિકોણ ક્યા કભી હો સકેગા ઉદાર?
જન જન મેં છાયા તિરસ્કાર.

છિદ્રાન્વેષિણી ધ્વનિ સે અપાર
ગુંજિત દિશિ દિશિ કે દ્વાર દ્વાર,
અસ્તાચલ ગત રે સામ્ય-સૂર્ય
પ્રસરિત દ્રુત ઘન ઈર્ષ્યાન્ધકાર;
જગ-પ્રાઙ્ગણ મેં પ્રતિકારપૂર્ણ અતિ ઘૂર્ણમાન બહતી બયાર.
જન જન મેં છાયા તિરસ્કાર.

મ્રિયમાણ અમિત આત્મીય ભાવ,
જન જન કે મન જાગૃત દુરાવ,
ઉર ઉર પર દેખો આજ જમા
પ્રતિશોધ વૃત્તિ કા હી પ્રભાવ;
અબ તો અભિન્નતા કી લતિકા સ્પર્દ્ધાનલ મેં જલ હુઈ છાર.
જન જન મેં છાયા તિરસ્કાર.

કુલ ભૂલ વિપુલ બન્ધુત્વ પ્યાર
અબ સબ કર મેં લે કર કુઠાર
કટિબદ્ધ ક્રુદ્ધ સન્નદ્ધ ખડે
આપસ મેં હી કરને પ્રહાર!

ઉફ઼! એક વાર મેં ભાઈ હી ભાઈ કા લેતા સિર ઉતાર.
જન જન મેં છાયા તિરસ્કાર.

કોઈ કહતા મૈં દેવ-દૂત,
કોઈ કહતા તુમ કુલ-કપૂત;
ગોરે પશ્ચિમ સે ચિલ્લાતે:
'કાલે અછૂત ચિર-પરાભૂત'
ઇસ તરહ ઘૃણાસૂચક અપાર હો રહે ચતુર્દિક મહોચ્ચાર.
જન જન મેં છાયા તિરસ્કાર.

હૈ કૌન યહાઁ રે ઊઁચ નીચ?
હૈ કૌન યહાઁ સ્વાર્થી, કમીચ?
યદિ જગજ્જનની કા જલ પુનીત
તો કમલોત્પાદક કુલ-કીચ,
હમ એક ઈશ કે અંશ, તાર હૈં ભિન્ન, એક હી પર સિતાર!
જન જન મેં કૈસા તિરસ્કાર!

૯

[આધુનિક યુગમાં દુનિયાભરનાં રાષ્ટ્રો એકબીજાના લોહીનાં તરસ્યાં બની ગયાં છે. બલવાન રાષ્ટ્રો કમજોર રાષ્ટ્રોને પીડી રહ્યાં છે. ચોમેર પશુબળનો જ વિજય નજરે પડે છે, અને માનવતા બિચારી આક્રન્દ કરી રહી છે. પશ્ચિમના એ સાંસ્કૃતિક દંભ પર કવિએ આ કાવ્ય દ્વારા કટાક્ષ કર્યો છે.]

યહ કૈસા હૈ રે અનાચાર?
માનવ કી કૌન તરણી, દાનવ ભવ કા બન બૈઠા કર્ણધાર!
યહ કૈસા હૈ રે અનાચાર?

પલ પલ ભવ-અમ્બુધિ મેં અપાર
ઉઠ રહે પ્રબલ પ્રતિકાર જ્વાર,
માનવ સિર પર ગુરુભાર લિયે-
બહ રહા અકેલા નિરાધાર,
કુછ દૂર દનુજ નિજ ડોંગી પર ગા રહા મુક્ત મંગલાચાર!
યહ કૈસા હૈ રે અનાચાર?

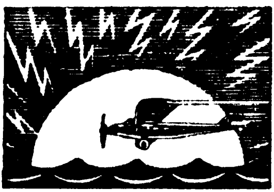
પશુબલ કી પગ પગ જમી ધાક,
દુર્બલ માનવ ડગમગ અવાક,
જગકી રગ રગ ચેતના-શૂન્ય
દિશિ દિશિ મગ મગ ઉડ રહી ખાક
પ્રતિકાર-પ્રભંજન-પ્રતાડિતા પુહુમી પ્રતિપલ ઉઠતી પુકાર!
યહ કૈસા હૈ રે અનાચાર!

પ્રાચીન પુરાતન દુર્ગ ધ્વસ્ત,
યુગ યુગ કી સંસ્કૃતિ આજ ત્રસ્ત,

શત શત પ્રહાર સે ક્ષત વિક્ષત,
વેદનાગ્રસ્ત સંસાર ત્રસ્ત,
માનવ વસુધા કા ભાર બના, દાનવ દુનિયા કા સૂત્રધાર!
યહ કૈસા હૈ રે અનાચાર?

ઊપર બમ-વર્ષક વાયુયાન-
સે ઘિરા હુઆ હૈ આસમાન,
નીચે લાશોં સે પટી હુઈ
શત શત નગરી કેવલ શ્મશાન;
યહ ઉન કી હૈ સુધાર-શૈલી જિન કો સંસ્કૃતિ કા અહંકાર!
યહ કૈસા હૈ રે અનાચાર?

મૈં મૌન સુન રહા બાર બાર
આતી જો પશ્ચિમ સે પુકાર:
'હમ સભ્ય બનાતે દુનિયા કો
જગ કો સિખલાતે સદાચાર.'
મેરી માનવતા સુનતી હૈ ઓં' સિર ધુનતી હૈ બાર બાર:
'યહ કૈસા હૈ રે અનાચાર?'

[ભારતવર્ષના નૂતન રાષ્ટ્રીય પુનરુજ્જીવનનો આ કાવ્યમાં સંકેત છે. ભારતની પૂર્વકાલીન અને વર્તમાન રાષ્ટ્રીય સ્થિતિનો ખ્યાલ આણ-વાથી આ ગીતમાં સળંગ રહેલા રૂપકનો આશય સ્પષ્ટ થઈ જશે.]

લો ફિર પુલક ઉઠે વે જો થે દલે ગયે!
ઉર્વી પર અપાર દૂર્વાદલ નયે નયે!
કલ તક થી જો વિકલ દૈન્ય સે દબી રહી
આજ વહી ખિલ ઉઠી શસ્ય શ્યામલા મહી;
નિખિલ પ્રકૃતિ લહલહી વિમલ વાતાસ બહી,
પલ્લવ પલ્લવ ને નવયુગ કી કથા કહી:
જડ જંગમ સબ એક છત્ર કે તલે ગયે,
લો ફિર પુલક ઉઠે વે જો થે દલે ગયે!

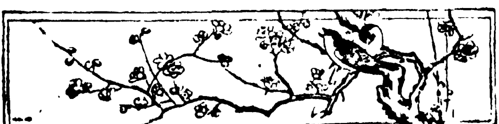
લહર ઉઠે મૈદાન પહન પરિધાન હરે,
દિગ દિગન્ત તક દૂર્વા કે કેતન ફહરે;
દ્રુમ-ગુલ્મોં પર દ્વિજ-ગન્ધર્વ-ગાન મુખરે,
સ્વયં ખુલ ગયે કુસુમ–કોષ મકરંદ ભરે;
વ્રન્ત વ્રન્ત પર નવલ પ્રાણ! હોંસલે નયે!
લો ફિર પુલક ઉઠે વે જો થે દલે ગયે!

યુગ યુગ સે જિસ વસુન્ધરા કી સ્વરલહરી
ગહા મૌન કે ગહન ગર્ત મેં થી ઉતરી,
આજ ઉસી પ્રિય પુહુમા કી પ્રત્યેક દરી
નૂતન સ્વર–ઝંકૃતિ સે મુખરિત મુગ્ધકરી;

શૂન્ય શૈલ શિખરોં પર ફૂટે ગલે નયે,
લો ફિર પુલક ઉઠે વે જો થે દલે ગયે!

જહાં તુષાર ઉગલતે થે બાદલ નિષ્ઠુર
ઉસી દેશ કી ધરતી પર શત શત અંકુર–
–ભર લઘુ ઉર મેં મધુર સ્વપ્ન, કલ્પનાપ્રચુર,
આજ સ્વર્ગ કી રચના મેં તત્પર, આતુર;
ખુલા ગગન, દિગ-ઘન અમાઙ્ગલિક ચલે ગયે,
લો ફિર પુલક ઉઠે વે જન થે દલે ગયે!

શત શત કણ્ઠોં સે ઉદ્ગત જન ઘોષ પ્રખર,
જન જન મેં અભિમંત્રિત જન ક્રાન્તિકામ અમર,
માનવતા મેં દીક્ષિત જન શાસન અક્ષર,
સંઘ–શક્તિ કા આરાધક જન દેશ નિડર:
યહીં કલ્પ રહે પૌધે ફૂલે ફલે નયે,
લો ફિર પુલક ઉઠે વે જન થે દલે ગયે!

૧૧

[આ ગીતમાં કવિએ દીપકને પ્રતીક ગણીને તેની દ્વારા કોઈ સ્વર્ગીય દેશના દીવાનનું સ્મરણ કર્યું છે.]

ૐ

વહ ઇસ ઘર કા એક દિયા થા.
વિધિને અનલ-સ્ફુલિંગોં સે ઉસકે જીવન કા વસન સિયા થા.

જિસને અનલ-લેખની સે અપની ગીતા કા લિખા પ્રાક્કથન,
જિસને જીવનભર જ્વાલાઓં કે પથ પર હી કિયા પર્યટન,
જિસે સાધ થી દલિતોં કી ઝોંપડિયોં કો આબાદ કરૂઁ મૈં,
આજ વહી પરિચય-વિહીન સા પૂર્ણ કર ગયા અન્ત કે શરણ;
વહ થા જન્મજાત વિદ્રોહી જો વિપ્લવ કે તલે જિયા થા,
વહ ઇસ ઘર કા એક દિયા થા.

ઉસકે ગુલ હોને કી વેલા અભી અભી બીતી હૈ પ્રહરી,
અભી અભી હી તો ઉસ અલ્હડ કો આયી હૈ નિદ્રા ગહરી,
જો કિતનોં કા હી પ્રકાશ થા આજ વહી તમ મેં સોયા હૈ,
વહ ઐસે મિટ ગયા અચલ કે પ્રાન્તર મેં જૈસે સ્વર-લહરી;
વહ દુખિયા થા અંતર્જ્વાલા સે ઉસકા જર્જરિત હિયા થા,
વહ ઇસ ઘર કા એક દિયા થા.

મત સમઝો કિ સમાપ્ત હો ચુકી આજ ક્રાંતિ કી ક્રિયાપ્રક્રિયા,
મત સમઝો કિ આજ સે તિમિરાચ્છન્ન હો ચુકી માઁકી કુટિયા,
આજ ઉસ સરલ અનલકુમાર કે સ્વપ્ન સત્ય મેં પરિણત હોંગે,
એક દીપ નિર્વાણ જગાયેગા શત શત દીપોં કી દુનિયા;
યહ થા ઉસકા ધ્યેય ઇસી વ્રત કા ઉસને સંકલ્પ કિયા થા,
વહ ઇસ ઘર કા એક દિયા થા.

૧૨

[આ વિરહગીતમાં વિરહિણીની અન્તર્વ્યથાનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. કરુણાની પૃષ્ઠભૂમિમાંથી આ ગીતનો ઉદ્દય થાય છે.]

કબ પધારોગે પ્રવાસી! સ્નેહ-સ્વસ્તિક કે કિનારે?

મૈં ઉપેક્ષિત સી પ્રતીક્ષા–પ્રથિત પથ પર પડી હૂઁ,
વિરહ કી અવિરલ ઝડી મેં દેવ, બરસોં સે અડી હૂઁ,

દુઃખ કી દાવાગ્નિ મેં ભી મૈં ખડી અંચલ પસારે:
કબ પધારોગે પ્રવાસી! સ્નેહ-સ્વસ્તિક કે કિનારે?

તપ કહીં પંકિલ ન હોવે
અગ્નિ લિયે ક્રન્દન ગિસારા,
આઁસુઓં કી ઝલઝલાતી
પી ગઈ કારુણિક ધારા,
ધૈર્યકી ધૂની રમા લી તવ મિલન-આશા-સહારે:
કબ પધારોગે પ્રવાસી! સ્નેહ-સ્વસ્તિક કે કિનારે?

કબ ભલા હિમ-પ્રાન્ત મેં
કોઈ કલી ફૂલી ફલી હૈ?
આઁખકી પુતલી નિયતિ કે
કુટિલ પલને મેં પલી હૈ,
અમિત આકર્ષણ અભાગિન, આઁખ કા અભિશાપ હારે:
કબ પધારોગે પ્રવાસી! સ્નેહ-સ્વસ્તિક કે કિનારે?

રૂપ કા પ્રેમી પ્રતિજ્ઞા
અગ્નિ મેં ઝુલસા બિચારા
પ્યાર મેં વંચિત પખેરૂ
આ ગયા જલતા અઁગારા:
કષ્ટ કી કન્થા બની ક્યોં પ્રેમકા ઉપહાર પ્યારે?
કબ પધારોગે પ્રવાસી! સ્નેહ-સ્વસ્તિક કે કિનારે?

સ્નેહ-સ્વસ્તિક એક જોગન-
કે અમર સ્મૃતિ-રેખ હૈં યે,
ત્યાગ કી ચૂડાન્ત સીમા-
કે અમિટ આલેખ હૈં યે,
એક વિરહિન કે હૃદય સે ઉચ્છ્વસિત યે હૈં ફુહારે:
કબ પધારોગે પ્રવાસી! સ્નેહ-સ્વસ્તિક કે કિનારે?

આ ગયા કોઈ પથિક
ઇસ માર્ગ સે યદિ, પ્રાણપ્યારે!
તો ઉઠેંગે સ્નેહ-સ્વસ્તિક
યોં કતારોં કે કિનારે:
'ઓ મુસાફિર, હમ કિસી કે સ્વપ્નનભ કે હૈં સિતારે"
કબ પધારોગે પ્રવાસી! સ્નેહ-સ્વસ્તિક કે કિનારે?

છા રહા પતઝડ ચતુર્દિક્,
ઘિર રહા રહ રહ અઁધેરા,
કારવાઁ અબ જિન્દગી કા
રુક રહા, ઉજડા બસેરા,
ક્યા કરે બુલબુલ બિચારા હૈં ચમન વીરાન સારે:
કબ પધારોગે પ્રવાસી! સ્નેહ-સ્વસ્તિક કે કિનારે!

પ્રેમ કે વ્રત કે વ્રતી કા
મન્ત્ર તો બસ સાધના હૈ,
યોગિયોં કી જિન્દગી
નિજ ધ્યેયકી આરાધના હૈ:
પ્રેમ કી નગરી બસી હૈ ત્યાગ-તટિની કે કરારે:
કબ પધારોગે પ્રવાસી! સ્નેહ-સ્વસ્તિક કે કિનારે?

મુદ્રક • બચુભાઇ રાવત કુમાર પ્રિન્ટરી • ૧૪૫૪ રાયપુર • અમદાવાદ